

מאזרות

עיונים בסידור התפילה ובפרשת השבוע

אורות ישראל
מכללה אקדמית לחינוך

מייסודן של תכלת מורשת יעקב
והתכלת אורות ישראל

תפילת עמידה בליל שבת

(רצב):

ומה שתקנו בשבת ג' ענייני תפלות אתה קדשת ישמח משה אתה אחד ובי"ט לא תקנו אלא אחת אתה בחרתנו מפני שאלו ג' תפלות תקנום כנגד ג' שבתות אתה קדשת כנגד שבת בראשית כמו שמוכיח מתוכו ישמח משה כנגד שבת של מתן תורה דלכולי עלמא בשבת ניתנה תורה ואתה אחד כנגד שבת של עתיד.

ככלל, הברכה האמצעית שבכל תפילות השבת מורכבת מארבע פסקאות: (א) השבת כיום מיוחד משאר הימים; (ב) פסוקי שבת מן המקרא; (ג) פסקה נוספת; (ד) בקשה וחתימה. הברכה האמצעית בתפילת העמידה של ליל שבת כוללת את החלקים הבאים: (א) אתה קידשת; (ב) ויכלו השמים; (ג) ישמחו במלכותך (במקצת נוסחאות); (ד) רצה במנוחתנו. הפסקה הראשונה שבכל תפילות השבת באה לענות על השאלה מדוע התייחדה השבת משאר הימים. על כך באה התשובה בתפילת הערב: משום שביום זה כלתה מלאכת בריאת העולם. תשובה זו מסבירה מדוע נבחרו הפסוקים בפסקה השנייה, "ויכלו השמים והארץ וכו'". על פי זה, השבת של תפילת הערב היא שבת קוסמית, שבת העולם כולו, בשונה למשל מתפילת שחרית שבה שתי הפסקאות הראשונות מתמקדות בשבת המיוחדת לישראל שנתנה להם בסיני – שבת בעלת אופי לאומי דווקא.

הפסקה הרביעית, "רצה במנוחתנו", כוללת בקשה וחתימה וזהה בכל תפילות השבת. עיון מעמיק בפסקה זו מלמד שהיא מכילה רמיזות עדינות ומתומצות ביותר לבקשות שבתפילת החול: (א) "קדשנו במצוותיך ותן חלקנו בתורתך" רומז לצרכים הרוחניים של הפרט (בתפילת החול: דעת, תשובה, סליחה, גאולה); (ב) "שבענו מטובך" רומז לצרכים הגופניים של הפרט (בתפילת החול: רפואה, כלכלה); (ג) "שמחנו בישועתך" רומז לצרכים לאומיים (קינוץ גלויות, השבת השופטים, סילוק הרשעים, שכר לצדיקי עם ישראל, בניין ירושלים, ביאת המשיח); (ד) "וטהר לבנו לעבדך באמת" (בתפילת החול: שומע תפילה ומעבר לעבודה).

ד"ר ישעיהו בן פזי
מרצה לתלמוד

בשונה מתפילות העמידה של ימות החול, שבהם תיקנו חז"ל לומר שמונה עשרה ברכות (או תשע עשרה), הרי שבתפילות העמידה של שבת תיקנו שבע ברכות בלבד: שלוש ראשונות ושלוש אחרונות כבימי החול, וברכה אחת אמצעית מיוחדת לשבת. הטעם לכך שאין מתפללים בשבת כבימות החול מובא בירושלמי: "תני אסור לתבוע צרכי בשבת" (שבת טו, ג). רעיון זה הורחב והוטעם יפה במדרש תנחומא (וירא, סימן א):

אתה מוצא י"ח מתפללין בכל יום ואינן כלן לשבחו של הקדוש ברוך הוא אלא שלש ראשונות ושלוש אחרונות ושתיים עשרה ברכות כלן לצורכו של אדם ולפיכך אין מתפללין בשבת שמונה עשרה שאם יהיה לו חולה בתוך ביתו נזכר ברופא חולי עמו ישראל והוא מיצר, והשבת נתנה לישראל לקדושה לענג ולמנוחה ולא לצער לכך מתפלל ג' ברכות ראשונות וג' אחרונות והמנוחה באמצע, ולפיכך אמר דוד שבע ביום הללתיך (תהלים קיט) אלו ז' ברכות שמתפללין בשבת ואיזה זה יום המיוחד והמנוחה שאין כיוצא בו שנא' זכור את יום השבת לקדשו (שמות כ) בכל דבר אפילו ממצוא חפצך ודבר דבר.

נושאה העיקרי של ברכה אמצעית זו שנוי במחלוקת אמוראים: לפי סבי דפומבדיתא מברך "מקדש השבת" ולעומתם סובר רבא שבתפילת העמידה יש לברך "מקדש ישראל" (פסחים קיז ע"ב). דעתם של סבי דפומבדיתא מוסברת על ידי רבא שם: "שבת דקביעא וקיימא, בין בצלותא ובין בקידושא – מקדש השבת", כלומר מאחר ושבת קבועה מששת ימי בראשית ואינה תלויה בקידוש החודש על ידי ישראל – מברך מקדש השבת ואינו מזכיר את קדושת ישראל. במחלוקת זו – אם נושא הברכה הוא קדושת ישראל או קדושת היום – מסיקה הסוגיה שם "והלכתא כסבי דפומבדיתא", ולפי זה עניינה המרכזי של הברכה האמצעית הוא קדושת יום השבת.

אף על פי שנושא הברכה האמצעית וזהה בכל תפילות העמידה – תפילת הערב, תפילת שחרית, מוסף ומנחה – בכל זאת אין תוכן זהה. בכך נבדלות תפילות העמידה הנאמרות בשבת לתפילות העמידה הנאמרות בשאר ימים טובים. הסברים שונים ניתנו בעניין. כך למשל כותב הטור (הלכות שבת, סימן

פרשת כי תצא

מדבר". ואמר רב: לא שבק איסי חיי לכל בריה (בבא מציעא צב ע"א).

איסי בן יהודה מסביר את הפסוק כפשוטו: מותר לכל אדם העובר בכרם חברו לאכול מהענבים כל עוד אין הוא לוקח "צידה לדרך". רב מתקומם כנגד דעה זו: "לא הניח איסי חיים לכל בריה" – מה יהא על פרנסתם של בעלי השדות אם כולם יעשו כך? לאחר שראינו הסברים שונים לייחוס הפסוק לפועל, עולה ומתבקשת השאלה: מדוע לפועל מותר לאכול? בדברי חז"ל מצויים שני כיוונים שונים בתכלית לנימוק היתר זה: בהמות, ושייכות.

בהמות

הגמרא לומדת פרטים שונים בהיקף היתר האכילה מאדם לשור, וכן להפך: "אדם בתלוש מנלן? קל וחומר משור [...] שור במחובר מנלן? אמר קרא 'רעד' 'רעד' ב' פעמים, אם אינו ענין לאדם במחובר – תנחו ענין לשור במחובר" (בבלי, בבא מציעא פח ע"ב). שור ואדם מוזכרים בנשימה אחת ובכך נרמזת השוואה בין היתר האכילה של השור ("לא תחסם שור בְּדִישׁוֹ") והיתר האכילה של הפועל. הסתכלות זו באה לידי ביטוי בדברי רבנו בחיי: "והתורה לא התירה אלא כנגד הנפש המתאוה, כי כיון שהוא מתעסק וטורח בפירותיו אם לא היה לו אפשר לאכול בהיתר יאכל באסור" (דברים כג).

ההנחה היא כי האדם בכל אופן יאכל, ועדיף שיאכל בהיתר מאשר באיסור. מבחינה זו אדם דומה לבהמה ואי אפשר לדרוש ממנו לשלוט בעצמו.

שייכות

באונה סוגיה מביאה הגמרא ברייתא אשר רוח אחרת נושבת ממנה: "כנפשך" – כנפש של בעל הבית כך נפשו של פועל, מה נפשך אוכל ופטור אף נפשו של פועל אוכל ופטור" (בבלי, בבא מציעא פז ע"ב). הגמרא עוסקת בחיוב מעשרות וקובעת שהפועל פטור מהם כשם שבעל הבית פטור. נימוק ההיתר הוא, "כנפש בעל הבית כך נפשו של פועל" – מעורר אותנו להתבוננות מיוחדת על הפועל ועל תחושותיו: הוא עושה לילות כימים להצמחת הגידולים, "ביום אֶקְלְגֵי חֶרֶב", משקיע בהם, מטפח אותם, דואג להם. השדה הוא חלק ממנו ובנפשו יש לו חלק בשדה, בדומה לבעליו. התורה קשובה לאותן תחושות כנות וטבעיות ומאפשרת לפועל לאכול מעט מהפירות, פרי מעשה ידיו.

אלון מס

סטודנט בהתמחויות לתלמוד ולמקרא

בפרשתנו מופיע היתר מפתיע המפקיר באופן תמידי את רכושם של החקלאים: "כי תבא בְּכֶרֶם רֵעֶךָ וְאָכַלְתָּ עֲנָבִים כְּנִפְשֶׁךָ שְׂבָעָךָ וְאֵל כְּלֶיךָ לֹא תִתֵּן. כִּי תבא בְּקִמְתָּ רֵעֶךָ וְקִטְפָתָּ מְלִילַת בְּיָדְךָ וְחָרְמַשׁ לֹא תִנְיֵף עַל קִמְתָּ רֵעֶךָ" (דברים כג, כח–כו). אולם רש"י במקום מעיר שאין מדובר בהיתר לכל אדם: "כי תבא בכרם רעך – בפועל הכתוב מדבר" (רש"י שם). קביעה זו טעונה הסבר, שכן בקריאה פשוטה אין זה ברור כיצד הפועל נכנס לתמונה. עיון בדברי חז"ל מעלה כי קיימים שני כיוונים עקרוניים שונים שדרכם ניתן לענות על שאלה זו: רמזים בפסוק, וערכים.

א. רמזים בפסוק

מדרש ההלכה לספר דברים מתמקד במילה "כְּלֶיךָ": "כי תבא בכרם רעך – יכול לעולם! תלמוד לומר: 'ואל כליך לא תתן', בשעה שאתה נותן לתוך כליו של בעל הבית" (ספרי, דברים, כי תצא, פסקא רסו). הפסוק מדגיש כי אסור לאדם לשים ענבים בתוך כליו. ניתן לדייק מכך שהאדם כן נותן לתוך כלים של מישהו אחר, וכדברי הירושלמי: "ואל כליך לא תתן – אבל נותן את לכליו של חבירך, ואי זה זה? זה הפועל" (מעשרות ב, ד). דרך נוספת להסבר מופיעה בברייתא: "כדתניא: 'כי תבא' – נאמר כאן ביאה ונאמר להלן (דברים כד) 'לא תבא עליו השמש' – מה להלן בפועל הכתוב מדבר, אף כאן בפועל הכתוב מדבר (בבלי, בבא מציעא פז ע"ב). קיימת מילה משותפת בין הפסוקים שלנו ובין הפסוקים העוסקים באיסור הלנת שכר של פועל, ועל ידי גזרה שווה למדים כי גם אצלנו מדובר בפועל.

ב. היגיון ערכי

כיוון חשיבה נוסף המופיע בחז"ל מתבסס על בחינה של תוכן הפסוק לאור היגיון ערכי. מפי השמועה למדו שאין הכתוב מדבר אלא בשכיר. וכי אילו לא שכרו, מי היתר לו שיבוא בכרם ריעהו או בקמה שלו שלא מדעתו?! אלא כך הוא אומר: כי תבוא ברשות בעלים לעבודה – תאכל (רמב"ם, הלכות שכירות יב, א). לדעת הרמב"ם, לא ייתכן שהפסוק פונה לכל אדם, מפני שאסור לאדם להיכנס לשדה חברו ללא רשות. דרך נוספת להסבר מופיעה בבבלי: דאמר רב: מצאתי מגילת סתרים בי רבי חייא וכתוב בה: "איסי בן יהודה אומר: כי תבא בכרם רעך – בביאת כל אדם הכתוב

שנת שמיטה

ביעור

כאשר כלה יבול מסוים הקדוש בקדושת שביעית לחיה שבשדה, מצווה לבער מה שבבית מאותו המין.

מהות הביעור

לפי הרמב"ם, הביעור הוא שרפת הפרי או כילוי.

לפי הרמב"ן, הביעור הוא הפקרת הפרות ואחר כך יכול לזכות בהם. וכן נוהגים.

לפי הראב"ד, יש שני ביעורים: ביעור ראשון – כשכלו הפרות מתחום העיר מפקירם או מביאם לאוצר בית דין; ביעור שני – אחרי שכלו מכל הארץ מבערם או בשרפה או על ידי איבוד.

זמן הביעור

חובת הביעור היא לכל מין לפי תכונת גידולו ואכילת החיה מהשדה.

בשנת השמיטה מפורסמים לוחות מיוחדים שבהם מפורט מהו זמן הביעור לכל סוג יבול.

(יש לציין שחז"ל קבעו זמני ביעור לכמה מינים. זמנים אלו נאמרו כאשר לא ידוע מתי אותם מינים כלו בשדה).

סדר הביעור

חובת הביעור חלה רק על אדם שיש ברשותו פרות שביעית בכמות העולה על מה שדרוש לכל אחד מבני ביתו לשלוש סעודות.

מוציא את הפרות (או כסף הקדוש בקדושת שביעית) מרשותו, מפקיר אותם בפני שלושה בני אדם (אפשר שלושה מחבריו), ואומר: "אחינו כל בית ישראל כל מי שצריך ליטול יבוא ויטול". אחר כך יכול לחזור ולזכות בהם.

עבר ולא הפקיר את הפרות בזמן הביעור – נאסרו באכילה (יש אומרים רק הבעלים). גם לאחר הביעור הפרות נשארים קדושים בקדושת שביעית, ויש חולקים.

הרב מנחם בורשטיין, בתוך אתר מכון מאיר:

http://www.meirtv.co.il/upload/images/2007_7_1_9_29_51.pdf